

Dr Oksana Dubinina

ORCID: 0000-0002-5405-8502

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Przeżywanie radości i smutku uczniów z Ukrainy w polskich szkołach w okresie rosyjskiej agresji

Streszczenie

Wojna w Ukrainie spowodowana agresją Rosji spowodowała, że wiele rodzin, szczególnie z dziećmi, musiało opuścić kraj. Dzieciom i im najbliższym towarzyszyły negatywne emocje związane z wyjazdem z ojczyzny, wielką niewiadomą co do ich przyszłości. Odczuwali onizapewne i te pozytywne – że unikną okaleczenia, a także śmierci. W tych emocjach miały więc miejsce i radość, i smutek. Powstaje pytanie: jakie sytuacje generowały radość i smutek? Punktem wyjścia odpowiedzi na powyższe pytania jest ukazanie w skrótovej formie teorii emocji R. Plutchika oraz ukazanie miejsca i funkcji smutku i radości w strukturze emocji tego autora. W drugim etapie ukazany został przegląd wyników wybranych badań dotyczących przeżywania radości i smutku przez uczniów z Ukrainy. W strukturze badań znajdują się również własne badania empiryczne.

Słowa kluczowe: emocje, radość, smutek, uczniowie z Ukrainy

Teoretyczne podstawy przeżywania radości i smutku

Przeżywanie radości i smutku mieści się w sferze emocjonalnej człowieka. Badaczy od zawsze interesowały zagadnienia związane z emocjami: ich rola w poznaniu świata, miejsce w leksykalno-znaczeniowym polu tego **słowa, ich status z punktu widzenia fizjologii, psychologii, filozofii, socjologii, kulturoznawstwa**. Na obecnym etapie badania charakteryzują się wzmożonym zainteresowaniem naukowców sferą emocjonalną człowieka i sposobami jej wyrażania się zarówno w kontekście werbalnym, jak i niewerbalnym.

W słowniku psychologicznym wskazano, że emocja (od łacińskiego *emovere* – poruszać, wzbudzać) jest psychologicznym odzwierciedleniem bezpośredniego subiektywnego doświadczenia treści zjawisk i sytuacji życiowych, które determinowane jest stosunkiem ich obiektywnych właściwości do potrzeb podmiotu (Шапал 2004, s. 127).

W innym słowniku W. Wojtko proponuje następujące rozumienie pojęcia emocji (od francuskiego *emotion* – poruszenie): jest to proces doświadczenia sytuacyjnego, ustosunkowania się do otaczających obiektów. W swoich badaniach uczony wyróżnia następujące cechy emocji: ekspresja, dynamika, intensywność, polaryzacja (Бойтек 1976, s. 61).

Psychologowie udowodnili, że każdy człowiek reaguje w określony sposób zarówno na wszystko, co go otacza, jak i na to, co sam robi. Doświadczenia te mogą być zarówno pozytywne, jak i negatywne. W centrum doświadczeń psychicznych człowieka znajdują się emocje, które decydują o jego samopoczuciu. Zatem stan dobrostanu psychicznego i odwrotnie, zaburzenia psychiczne każdego z nas zależą od emocji, które dana osoba doświadcza w niektórych okresach swojego życia.

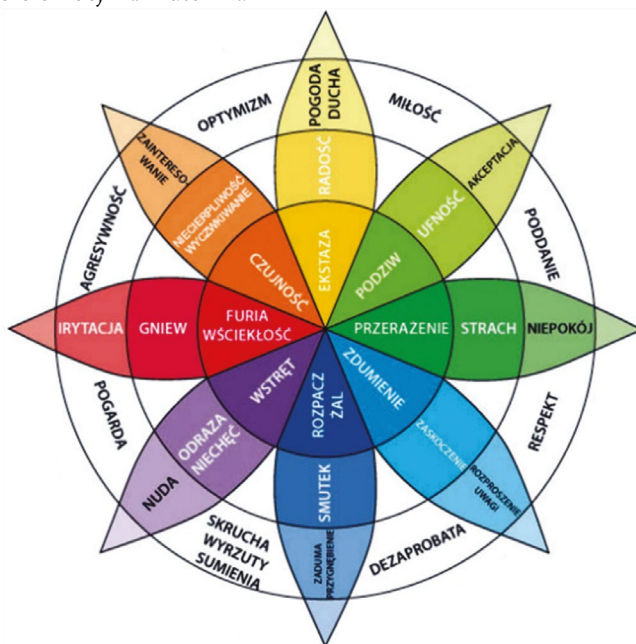
Emocje są zjawiskami złożonymi i wieloaspektowymi. Są integralną częścią ludzkiej psychiki i wpływają na wszystkie aspekty naszego życia. Emocje kształtują nasze zachowanie, motywację, relacje międzyludzkie, a nawet wpływają na zdrowie fizyczne (Беликова 2011a, s. 6–9).

W swoich badaniach R. Plutchik stwierdza, że „emocje definiuje się jako stany psychiczne, które powstają w odpowiedzi na istotne dla jed-

nostki wydarzenia i charakteryzują się subiektywnymi doświadczeniami, zmianami fizjologicznymi i reakcjami behawioralnymi” (Plutchik, Kellerman 1980).

Aby zilustrować różne emocje, R. Plutchik opracował koło emocji. Autor ten w 1980 r. po raz pierwszy zaproponował model stożka (3D) lub model koła (2D), aby opisać relacje między emocjami. Ponadto, jego model łączy ideę koła emocji z ideą koła kolorów. Podobnie jak kolory, emocje pierwotne mogą być wyrażane z różną intensywnością i mogą się ze sobą mieszać, tworząc różne dodatkowe emocje. Koło emocji według R. Plutchika przedstawia rys.1.

Rys. 1. Koło emocji R. Plutchika

R. Plutchik wyróżnił osiem podstawowych emocji, które tworzą przeciwstawne pary: radość – smutek, gniew – strach, wstręt – zaufanie, zaskoczenie – oczekiwanie. Pozostałe emocje stanowią według niego „mieszanki”, warianty podstawowych emocji, które mogą ewoluować,

przechodząc w bardziej zaawansowane stany. Określał je jako diady, w których – trochę jak w związku chemicznym czy matematycznym równaniu – można przeanalizować składowe tego, co czujemy.

Według R. Plutchika:

- *Gniew* to wyraz niezadowolenia i wzburzenia wywołanego przykrym, zewnętrznym bodźcem; emocja energetyzująca, służąca jako informacja o naruszeniu granic, praw, terytorium i napędzająca do obrony własnego zdania, wartości, ego.
- *Odraza* to rodzaj dystansowania się, silnej niechęci wobec jakiegoś obiektu, zachowania lub sytuacji. Nie jest wynikiem racjonalnego myślenia, ale raczej odpowiedzią organizmu na zewnętrzne bodźce, które są przykre, odrażające lub niebezpieczne o charakterze materialnym (np. wąż czy wydzieliną) lub abstrakcyjnym (np. próżniactwo).
- *Smutek* to reakcja na sytuacje, których nie chcielibyśmy przeżyć, takie jak strata, brak, porażka. Powoduje najczęściej wycofanie, brak chęci do podejmowania aktywności. Może wyrażać się także wdolegliwościami o charakterze psychosomatycznym.
- *Zaskoczenie* to reakcja na kogoś lub coś co jest inne, niż oczekiwano. Pojawia się w sytuacji, kiedy przewidywania nie spełniają się. Rozpoznaje się ją po widocznych szeroko otwartych oczach i ustach, zdecydowanie uniesionych brwiach. Zaskoczenie jest bardzo krótkotrwałe i zazwyczaj pociąga za sobą inne emocje. W połączeniu z radością daje zachwyt, a ze smutkiem – rozczarowanie.
- *Strach* to stan silnego emocjonalnego napięcia, pojawiający się w sytuacjach realnego niebezpieczeństwa. Wywołuje reakcję fizjologiczną przygotowującą organizm do ucieczki lub walki. Rozpoznaje się go po rozbudowanej reakcji fizjologicznej, do której należą takie symptomy, jak szybsza praca serca, więcej adrenaliny, napięcie mięśni, szybszy oddech, rozszerzenie źrenic.
- *Zaufanie* to wyraz poczucia bezpieczeństwa, opartego na wiedzy lub wierze, że wydarzy się coś, czego oczekujemy. Budowa-

ne najczęściej w oparciu o poczucie wzajemnego podobieństwa, poczucia wspólnoty. Łatwiejsze do osiągnięcia w bliższych relacjach, w znanej sobie grupie odniesienia.

- *Radość* to intensywne, chwilowe doświadczenie przyjemnego pobudzenia, które można rozpoznać po reakcjach ciała takich, jak: śmiech, bogata gestykulacja, okrzyki. Towarzyszy zabawie, wykonywanym aktualnie czynnościom fizycznym lub intelektualnym albo przywoływanym w pamięci wspomnieniom.
- *Przeczuwanie* to rodzaj pobudzenia uwagi, kontroli i innych mechanizmów poznawczych w celu przewidzenia i naszykowania się na nadchodzącą przyszłość. Polega na wyczuleniu i przygotowaniu organizmu na coś, co się ma zdarzyć lub pojawić jako przyjemne lub zagrażające.

Teoria emocji R. Plutchika zakłada, że emocje powstają w reakcji na zdarzenia lub bodźce w otoczeniu, towarzyszą im intensywne przeżycia subiektywne, które mogą być zarówno pozytywne, jak i negatywne. Emocjom towarzyszą także zmiany fizjologiczne, takie jak: przyspieszenie akcji serca, zmiany w oddychaniu i inne automatyczne reakcje. Ponadto, emocje wyrażają się w zachowaniu jednostki.

Ważną częścią emocji jest reakcja behawioralna, ponieważ emocje wpływają na nasze zachowanie i mogą powodować różne działania i reakcje. Emocje można klasyfikować według różnych kryteriów. Jednym z najczęstszych sposobów klasyfikacji jest podział na pozytywne i negatywne.

Do pozytywnych emocji zalicza się radość, szczęście, zadowolenie i miłość, natomiast do negatywnych – gniew, strach, smutek i frustrację. Takie podejście do klasyfikacji opiera się na subiektywnym postrzeganiu emocji i ich wpływie na nasz stan psychiczny.

Kolejnym kryterium klasyfikacji emocji jest czas ich trwania. Niektóre emocje są krótkotrwałe i trwają tylko kilka minut lub godzin, np. złość lub radość. Inne zaś, takie jak smutek czy miłość, mogą być długotrwałe i utrzymywać się przez dni, tygodnie, a nawet miesiące. Czas trwania emocji wpływa na to, jak oddziałują one na życie danej osoby

i jak są kontrolowane. Emocje można również klasyfikować ze względu na ich przyczynę. Emocje pierwotne powstają w odpowiedzi na naturalne bodźce, takie jak głód, pragnienie lub ból. Mają one podłoże ewolucyjne i są uniwersalne dla wszystkich ludzi. Emocje wtórne powstają w odpowiedzi na bodźce społeczne, takie jak pochwała, krytyka lub strata. Powstają w trakcie interakcji z innymi ludźmi i są determinowane przez kontekst społeczno-kulturowy.

Ponadto, emocje można klasyfikować ze względu na ich strukturę. Emocje proste są jednorodne i mają ściśle określony charakter, np. radość czy gniew. Te złożone są wieloaspektowe i mogą obejmować kilka prostych emocji, na przykład wstyd czy podziw. Klasyfikacja ta pomaga rozróżnić różne warianty emocji i dokładniej zbadać ich naturę. Inne rodzaje klasyfikacji mogą być również przydatne w badaniach naukowych. Na przykład te według intensywności, kierunkowości, subiektywności czy ekspresji motorycznej. Cechy te pomagają lepiej zrozumieć różne aspekty emocji i ich wpływ na zachowanie i stan psychiczny jednostki.

Podsumowując, należy podkreślić, że emocje to złożone reakcje psychofizjologiczne, które zachodzą w odpowiedzi na bodźce wewnętrzne i zewnętrzne. Są niezbędnym elementem życia człowieka i odgrywają ważną rolę w regulacji zachowań i interakcji międzyludzkich.

Ważną kwestią jest znaczenie emocji w procesie edukacyjnym ucznia. Należy podkreślić, że w kontekście działań edukacyjnych mają one istotny wpływ na produktywność, jakość pracy i relacje interpersonalne pomiędzy uczestnikami procesu edukacyjnego. Pozytywne emocje, takie jak: radość, satysfakcja, podziw, mogą w znaczący sposób przyczynić się do podniesienia poziomu zdobywanej wiedzy. Można to wytłumaczyć kilkoma mechanizmami. Po pierwsze, pozytywne emocje, do których należy zaliczyć radość, pobudzają motywację i energię uczniów, co przyczynia się do większej aktywności i chęci osiągania wyznaczonych celów. Po drugie, poprawiają funkcje poznawcze, takie jak uwaga, pamięć i koncentracja, co jest istotne dla zwiększenia efektywności rozwiązywania zadań i podejmowania decyzji. Po trzecie, pozytyw-

ne emocje pomagają zrelaksować się i zmniejszyć poziom stresu, który może zakłócać produktywne działania edukacyjne.

Ponadto, pozytywne emocje mają ogromne znaczenie w interakcjach interpersonalnych w zespole. Przyczyniają się do wzrostu zaufania i współpracy pomiędzy uczestnikami procesu edukacyjnego, tworzą atmosferę życzliwości i wzajemnego wsparcia. Komunikacja staje się skuteczniejsza, a wzajemne zrozumienie – łatwiejsze. Pozytywne emocje przyczyniają się do zapobiegania konfliktom i ich szybkiego rozwiązywania, co sprzyja kształtowaniu pozytywnego klimatu psychologicznego szkoły.

Negatywne emocje, takie jak: złość, smutek, lęk, mogą odgrywać rolę czynników obniżających jakość uczenia się i prowadzić do konfliktów. Mogą wpływać na proces edukacyjny poprzez różne mechanizmy. Po pierwsze, negatywne emocje mogą zmniejszać motywację uczniów i ich energię do nauki. Po drugie, mogą negatywnie wpływać na funkcje poznawcze, takie jak uwaga, pamięć i koncentracja, co może mieć wpływ na proces przyswajania wiedzy. Po trzecie, negatywne emocje mogą zwiększać poziom stresu i napięcia, co może prowadzić do pogorszenia zdrowia fizycznego i psychicznego uczniów. Negatywne emocje mogą mieć także wpływ na interakcje interpersonalne w zespole szkolnym.

W kontekście tematu opracowania przedmiotem uwagi jest radość i smutek, które, według przedstawionej wyżej teorii, są elementem strukturalnym przeżywanych emocji. Wskaźnikami radości jest: śmiech, okrzyki, gestykulacje, podejmowanie zadań celem urzeczywistniania wartości, w tym wartości warunkujących własny integralny rozwój; wychodzenie ku drugiemu człowiekowi celem budowania bliskości międzyludzkiej, budowania wspólnoty poprzez dar siebie.

Wskaźnikami smutku są: poczucie utraty wartości, zamknięcie w sobie, wycofanie się z relacji interpersonalnych, rozgoryczenie, płacz, niezgoda na zastaną sytuację, tęsknota za tym, co zostało utracone. Przyczyniają się do zmniejszenia zaufania i współpracy między uczniami w procesie edukacyjnym, tworząc atmosferę nieufności i rywalizacji. Komunikacja staje się mniej skuteczna, a wzajemne zrozumienie jest

trudniejsze. Negatywne emocje mogą również zwiększać prawdopodobieństwo konfliktów pomiędzy uczniami, co może prowadzić do pojawienia się problemu nienawiści w zespole szkolnym.

Przeżywanie radości i smutku dzieci z Ukrainy, przebywających w Polsce – wybrane wyniki badań

Funkcjonowanie dzieci z Ukrainy w Polsce staje się przedmiotem zainteresowań badawczych w coraz szerszych kręgach naukowych. Poniżej zostaną ukazane wybrane wyniki tych badań.

UNICEF dla Uchodźców w Polsce wraz z organizacjami Plan International i Save the Children przeprowadził badanie, które pozwoliło określić dobrostan i stopień integracji dzieci i młodzieży z Ukrainy, które przybyły do Polski po rozpoczęciu pełnowymiarowej rosyjskiej agresji. Z badań wynika, że większość ukraińskich dzieci tęskni za bliskimi, którzy pozostali w Ukrainie, doświadcza ciągłego stresu i ma problemy z integracją z polskimi rówieśnikami w szkole. Powyższe przeżycia generują smutek.

Do badania włączono dziewięćdziesięcioro dzieci i młodzieży z Ukrainy w wieku od 8 do 17 lat, mieszkających w Krakowie, Warszawie i Wrocławiu. W pierwszym etapie badań młodzi ludzie wzięli udział w osobistych rozmowach z badaczami, odpowiadając na pytania: Jak spędzają czas wolny po przeprowadzce do Polski? Jak się uczą? Jak radzą sobie w szkole oraz jak kształtują się ich relacje z polskimi rówieśnikami i dorosłymi?

W drugim etapie dzieci proszono o wykonanie zdjęć odzwierciedlających ich życie w Polsce i dodanie do nich opisów. Osobno badacze przeprowadzili rozmowy z 14 polskimi uczniami, pytając o ich stosunek do ukraińskich rówieśników.

Jak zauważa koordynatorka badań Agnieszka Sochoń-Latuszek, wyniki wskazują, że ukraińska młodzież żyje w ciągłym stresie i ma problemy z integracją z polskimi uczniami. Ukraińskie dzieci nie mają

poczucia przynależności do polskiego społeczeństwa. Zaskakujące jest, że wiele z nich opowiadało o nieprzyjemnych i dyskryminujących sytuacjach. Często wiązało się to z przebywaniem w miejscach publicznych, gdzie dzieci rozmawiały między sobą po ukraińsku, na co nawet przechodzący obok dorośli reagowali negatywnie. Często spotykały się także z dyskryminacją w szkole ze strony rówieśników i nauczycieli. Dotyczyło to nawet najmłodszych dzieci, w wieku od 8 do 13 lat (Szewczyk).

W wywiadach uczniowie często wyrażali smutek, którego przyczyną była tęsknota za bliskimi, za zwierzętami domowymi i miejscami, które pozostawili w ojczyźnie. Niektóre dzieci wykazywały oznaki apatii, przez co w sytuacjach stresowych uciekały się do nadmiernego snu i jedzenia. „Kiedy byłam w domu, miałam kotkę i czułam się z nią bardzo dobrze, ale tutaj jej nie ma. Bardzo za nią tęsknię” – powiedziała podczas badania 12-letnia dziewczynka z Ukrainy.

Odrębnym problemem wpływającym na generowanie smutku dzieci są trudności rodziców w znalezieniu mieszkania czy problemy finansowe. „Obecnie jestem w Polsce tylko z mamą. Bardzo brakuje nam pieniędzy. Próbuję znaleźć pracę na pół etatu, moja mama też, ale nic z tego nie wychodzi. Na szczęście mama znalazła pracę, ale – z tego, co wiem – nie na długo. Brakuje nam stabilności” – skomentował swoją sytuację biorący udział w badaniu 17-letni chłopak.

Kolejnym problemem generującym smutek jest edukacja online w ukraińskich szkołach. Duża część rodzin, które w czasie wojny w Ukrainie wyjechały do Polski, ma nadzieję na powrót do ojczyzny, dlatego dzieci zmuszone są uczyć się w dwóch szkołach jednocześnie, co również wywołuje wśród uczniów negatywne emocje i uczucie smutku.

Przykładowo, jak wynika z badania UNICEF, uczniowie uczęszczający na zajęcia online w ukraińskich szkołach zwracają uwagę na własne zmęczenie, ponieważ zmuszeni są spędzać dużo czasu przed komputerem. Według nich takie zajęcia są często źle zorganizowane, a im samym brakuje komunikacji „na żywo”. 17-letni chłopiec rysuje obrazek, na którym przedstawiony jest stos papierów i on sam z pochyloną głową.

Chłopiec wyjaśnia: „nie lubię zdalnego nauczania. To ja – sterta papierów, laptop, ogrom zajęć w jedenastej klasie. Po prostu leżysz i umierasz”.

Dzieci uczęszczające do polskich szkół stwierdziły, że borykają się z wieloma problemami, takimi jak bariera językowa i trudności z przystosowaniem się do nowego systemu edukacji. „W mojej klasie czuję się sama, jak kot. Jestem tam jakby odizolowana. Mamy te same zadania, te same lekcje, ale dla reszty uczniów po prostu nie istnieją. Nikt nikogo nie zaczepia, po prostu bez konfliktów żyjemy obok siebie” – mówi 12-letnia uczennica z Ukrainy.

Jednocześnie większość respondentów przyznaje, że nauka w polskiej szkole zapewnia im pewną niezbędną rutynę i częściową socjalizację, ale niewielu ma poczucie pełnej integracji. „Jeśli na zajęciach siedzę razem z przyjaciółką i znam odpowiedź, to z przyjaciółką jestem odważniejsza niż wtedy, gdy jestem sama. Jeśli nie ma jej obok, nie mogę nic powiedzieć, wstydę się przed wszystkimi. A kiedy jestem z koleżanką, zapominam, co to wstyd” – mówi 13-letnia Ukrainka, która uczy się w polskiej szkole.

Zdarzają się też pozytywne wypowiedzi, np. Agnieszka Sochoń-Latuszek zauważa, że dzieci opowiadały o pomocy, jaką otrzymały w Polsce po rozpoczęciu wojny. Pokazywały nawet zdjęcia dorosłych, z którymi mieszkały. Zwykle jednak dzieliły się historiami o tym, jak pomogli im starsi ludzie, nauczyciele w szkole lub właściciele wynajmowanych mieszkań, a nie rówieśnicy z klasy (Szewczyk).

Takie przykłady wywołują poczucie radości u dzieci i młodzieży z Ukrainy i przyczyniają się do generowania pozytywnych emocji, które motywują ich do nauki.

Jednocześnie uczniowie biorący udział w badaniu wskazują na sinusoidalne uczucie smutku i radości. Np. 14-letnia dziewczynka mówi: „Moja mama bardzo chce zostać w Polsce. Ona chce, żebym się tu uczyła, a potem pracowała, ale ja bardzo chcę wrócić do Ukrainy”, a 16-letnia dziewczyna zauważa, że „tylko moja mama chce wrócić. A ja na przykład uważam, że nie ma sensu teraz wracać do naszego miasta, bo tam nie ma co robić, bo wielu ludzi wyjechało”. Takie myśli powodują u uczniów

mimo wszystko smutek, co prowadzi do tego, że opanowują ich negatywne emocje.

Podsumowując powyższe wyniki, można zauważyć, że większość ankietowanych uczniów wskazuje na uczucie smutku i strachu, a także na to, że ich dobrostan zależy od różnych czynników, takich jak: warunki życia, adaptacja do nowego środowiska, dostęp do edukacji, wsparcie rodziny, stan psychiczny. Wyniki badań pokazują, że dzieci, zwłaszcza te, które bezpośrednio doświadczyły wojny, mogą wykazywać wysoki poziom lęku, strachu, a nawet zespołu stresu pourazowego. Wiele dzieci tęskni za domem, przyjaciółmi, znajomym otoczeniem. Również stan emocjonalny rodziców ma ogromny wpływ na dzieci.

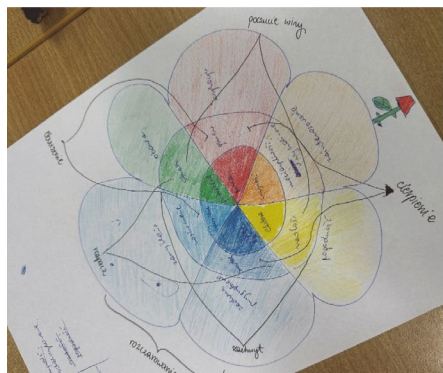
Polska zorganizowała programy edukacyjne dla ukraińskich dzieci, włączając je do swoich szkół lub tworząc odrębne klasy. Jednak bariera językowa czasami stwarza spore trudności. I tak podczas badania przeprowadzonego przez UNICEF 11-letni polski uczeń zrobił zdjęcie kałuży i napisał: „Symbolizuje ona smutek, ponieważ odczuwam trochę smutku i współczucia dla dzieci z Ukrainy, bo każdemu byłoby smutno, gdyby wiedział, że jego tata jest za granicą i z bronią w ręku walczy z Rosją”. 11-letnia dziewczynka z Ukrainy zauważyła, że ciekawie byłoby lepiej się poznać i nawiązać kontakty, ale do tego trzeba stworzyć specjalne warunki i pokonać barierę językową: „to może się zmienić lub może pozostać tak, jak jest. Spora część Polaków albo się nas boi, albo uważa, że nasze problemy nie są ich problemami. Po prostu nas nie rozumieją, bo nie mieli okazji poznać nas lepiej”. Dzieci z Ukrainy, które nie mówią po polsku, często czują się izolowane w środowisku szkolnym i społeczeństwie.

W polskim systemie edukacji ukraińskie dzieci przyzwyczajają się do innej kultury edukacyjnej, co może być zarówno źródłem motywacji, jak i stresu. Sytuacje, które UNICEF wykrył podczas badania, wywołują u ukraińskiej młodzieży uczucie smutku i stresu. 12-letnia Polka na potrzeby badania zrobiła zdjęcie chwastu i napisała: „Chwasty trzeba wykończyć, a oni (Ukraińcy) mają złe nawyki, które też należy wykończyć”.

Jak pokazują badania, obok czynników negatywnych występują także czynniki pozytywne, np. w niektórych szkołach dzieci z Ukrainy z łatwością znajdują przyjaciół wśród miejscowych lub innych Ukraińców, jednak integracja nie wszędzie przebiega gładko. W zależności od szkoły i społeczności ukraińskie dzieci mogą spotkać się zarówno z segregacją, jak i wsparciem.

W celu zdobycia rozeznania w przeżywaniu radości i smutku dzieci z Ukrainy, przeprowadziłam też własne badania empiryczne. Terenem badań był Zespół Szkół Ekonomicznych im. A. i J. Vetterów w Lublinie. Badania przeprowadzono w pierwszych miesiącach wojny. Grupa badana stanowiła 5 uczniów. Byli to wszyscy uczniowie z Ukrainy, którzy w tym czasie pobierali naukę. Zadaniem uczniów było wykonać ćwiczenie przedstawione na rysunku nr 2.

Rys. 2. Przykład złożonego koła emocji, które zostało wykonane podczas ćwiczenia z uczniami z Ukrainy uczącymi się w Zespole Szkół Ekonomicznych im. A. i J. Vetterów w Lublinie

Ćwiczenie polegało na poproszeniu uczniów o uważne przyjrzenie się kartkom, przeczytanie, jakie emocje są na nich przedstawione, oraz o odnalezienie sytuacji ze swojego życia/nauki, w których odczuwają te stany. Uczniowie mieli zastanowić się, jakich emocji najczęściej doświadczają podczas lekcji w szkole, przeczytać opis tych emocji i poszukać innych alternatywnych opisów emocji, których doświadczają na zajęciach

online. Zadano także uczniom pytanie: „Jakie emocje odczuwasz? Które emocje były dla ciebie korzystne w nauce, a które destrukcyjne?”.

Wyniki badań wskazują, że zgodnie z teorią emocji R. Plutchika, jeden uczeń stwierdził, że ogarnia go smutek i gniew, co w konsekwencji wywołuje cierpienie. Trzech uczniów stwierdziło, że odczuwa radość i strach, co wywołuje poczucie winy, czterech uczniów wskazało, że odczuwa smutek i strach, co prowadzi do poczucia rozczarowania, jeden uczeń wskazał, że ogarnia go emocja gniewu i zaskoczenie, które wywołuje uczucie oburzenia. Dwóch uczniów odczuwa radość i zaskoczenie, co powoduje zachwyty.

Wyniki badań wskazują, że wszyscy uczniowie w mniejszym lub większym stopniu stwierdzili, że w trakcie nauki w polskiej szkole odczuwana jest przez nich emocja radości, jednak nie za każdym razem radość łączy się z emocją pozytywną. Uczniowie twierdzą zatem, że uczucie radości jest krótkotrwałe i wywołuje późniejsze negatywne emocje, takie jak poczucie winy. Część uczniów twierdzi, że odczuwanie radości powoduje satysfakcję z procesu edukacyjnego. Niestety, takich uczniów jest tylko dwóch.

Jak wynika z przeprowadzonych badań, kluczową cechą emocji jest podmiotowość, gdyż każdy uczeń doświadcza ich na swój własny sposób. To samo wydarzenie może wywołać różne emocje u różnych uczniów. Na przykład radość może generować zarówno pozytywne, jak i negatywne emocje.

W kontekście złożonego przeżywania radości i smutku przez dzieci z Ukrainy, które przyjechały do Polski w czasie wojny spowodowanej agresją Rosji na Ukrainę, na uwagę zasługuje poniższe studium przypadku.

Chłopiec w wieku 7 lat przyjechał z matką, która jest osobą wykształconą – doktorem nauk pedagogicznych. Został otoczony opieką ze strony matki i siostry, która studiowała w Polsce. Podjął naukę w polskiej szkole, a matka pracę na pół etatu na uczelni. Dosyć szybko odnalazł się w środowisku polskich rówieśników i zajął też znaczące miejsce wśród społeczności ukraińskiej, która uczęszczała do Cerkwii. Matka stworzyła

mu szansę rozwijania różnych umiejętności: gry na instrumencie, języka angielskiego, pasji sportowych. Całe dni miał wypełnione różnego rodzaju aktywnością. Chętnie dzielił się swoją wiedzą i umiejętnościami, które permanentnie zdobywał. Udział w różnych zajęciach sprawiał mu radość. Ale największą radość sprawiały mu wyjazdy na Ukrainę. Perspektywa spotkania z ojcem i innymi członkami rodziny była źródłem największej radości, przysyłając radość płynącą z pobytu w Polsce, choć był on przecież jego codziennością. Ta radość przeżywana w Polsce stała się żelazną zasłoną dla dramatycznych wspomnień o wojnie, której był świadkiem. Mamy tu przykład przeżywania radości i smutku, które współistnieją ze sobą.

Drugim studium przypadku stała się historia dziewczynek z Ukrainy który przyjechały do Lublina z matką w marcu 2022 roku. Rodzeństwo było w wieku 10 i 14 lat. Do Lublina jeszcze przed wojną wyjeżdżała do pracy ich matka. Miasto było już jej znane i właśnie dlatego postanowiła przywieźć tu córki. Na początku mieszkali w domu u starszej pani, która przyjęła pod swój dach rodzinę, jak wielu Polaków w całym kraju. Mieszkali tam trzy tygodnie, matka w międzyczasie poszukiwała pracy i szkoły dla dzieci. Na szczęście udało się wszystko bardzo szybko załatwić, jej córki zostały przyjęte do szkoły podstawowej. Mogły się uczyć języka polskiego, poznawać nowych przyjaciół. Kontynuowały również naukę w szkole ukraińskiej w formie zdalnej. Matka znalazła pracę jako pomoc kuchenna w jednej z lubelskich restauracji. Później przeprowadziły się do większego mieszkania, żeby mieć łatwiejszy dojazd do szkoły i pracy. W chwili obecnej młodsza dziewczynka jest uczennicą piątej klasy szkoły podstawowej, a starsza, po dobrych wynikach z egzaminu ósmoklasisty, dostała się do wybranego technikum. „Dzieci są bezpieczne, to jest najważniejsze” — zawsze powtarza matka dziewczynek. Emocje siostr i ich matki w okresie przyjazdu do Polski zmieniały się w zależności od sytuacji, w jakiej się znajdowały. Matka znalazła szkołę dla siostr i pracę, co wiązało się z pozytywnymi emocjami radości, wdzięczności, spokoju, nadziei. Z drugiej strony, przyjazd do innego kraju, oddalenie od ojczyzny i rozłąka z rodziną wywołały u nich emocje smutku, złości, gniewu,

samotności. Uczucie smutku dominuje w ich życiu do dziś, mimo że w czasie pobytu w Lublinie było w ich życiu więcej radości niż smutku. Wciąż żyją nadzieją, że wrócą do rodzinnego domu i przytulą swoich bliskich, by już nigdy się nie rozstawać.

Podsumowanie

Warto zauważyć, że wiele ukraińskich dzieci znajduje wsparcie w Polsce. Polski rząd, organizacje społeczne i wolontariusze aktywnie pomagają w zapewnieniu edukacji, zakwaterowania i wsparcia psychologicznego. Jednak długoterminowa stabilizacja stanu emocjonalnego dzieci i młodzieży z Ukrainy zależy od kompleksowego podejścia do ich potrzeb i, co ważne, od zakończenia wojny i możliwości powrotu do domu. Pozytywne emocje, do których należy radość, odgrywają ważną rolę w socjalizacji w procesie edukacyjnym. Wpływają na motywację, interakcję z innymi uczestnikami procesu edukacyjnego i ogólną satysfakcję z niego. Stwierdzono, że radość zwiększa motywację do nauki, poprawia interakcję z innymi uczniami, przyczynia się do tworzenia pozytywnej atmosfery w szkole. Negatywne emocje, do których należy smutek, zmniejszają zaś motywację do nauki, pogarszają interakcję z innymi uczestnikami procesu edukacyjnego, tworzą konflikty i powodują zjawisko agresji w szkole. Zrozumienie podstawowych problemów związanych z emocjami i ich rolą w edukacji może pomóc dzieciom i młodzieży z Ukrainy, które w czasie rosyjskiej agresji zostały zmuszone do opuszczenia kraju, zintegrować się ze środowiskiem w nowej szkole.

Rodzi się też pytanie: czy w tej sytuacji generującej radość nie będzie tęsknoty za krajem ojczystym, czy nie zagości smutek z rozłąki z szerszym gronem rodzinnym? Na te pytania należy odpowiedzieć poprzez prowadzenie badań w szerszym zakresie i w dłuższym czasie.

Bibliografia

- Шапар В.Б., *Психологічний тлумачний словник*, Харків 2004.
- Войтек В. І., *Короткий психологічний словник*, Київ 1976.
- Белікова Ю.В. *Можливості соціометрії у вивченні групових емоцій*, „Наукові праці. Соціологія”, 2011, Вип. 144, Т. 156, с. 6–9. (a)
- Белікова Ю.В., *Емоції і почуття: соціологічний аналіз. Типізація групових емоцій*. „Вісник Одеського національного університету. Соціологія, політичні науки”, Одеса 2011, с. 168–173. (b)
- Plutchik R., Kellerman H., *Emotion: Theory, research, and experience*, Theories of emotion, vol. 1, New York 1980.
- Szewczyk P., „Szkoła to piekło”. *Jak dzieci z Ukrainy (nie) odnajdują się w polskim systemie edukacji*, https://www.wysokieobcasy.pl/wysokie-obcasy/7,163229,30567288,szkola-to-pieklo-jak-dzieci-z-ukrainy-nie-odnajduja-sie.html?utm_source=facebook.com&utm_medi.

Experiencing the joy and sadness of pupils from Ukraine in Polish schools during the period of Russian aggression

Abstract

The war in Ukraine caused by Russian aggression caused many families, especially those with children, to leave the country. The children and their loved ones were accompanied by negative emotions related to leaving their homeland, the great unknown of their future, and probably positive emotions that they would avoid injury and death. Joy and sadness took place in these emotions. The question arises: what situations generated joy and sadness? The starting point for answering the above questions is to present R. Plutchik's theory of emotions in a concise form and to show the place and function of sadness and joy in the structure of this author's emotions. The second stage presents a review of the results of selected studies on the experience of joy and sadness by pupils from Ukraine. The structure of the research also includes our own empirical studies.

Keywords: emotions, joy, sadness, pupils from Ukraine